Večerka, Radoslav

Souvětí se závislou větou místní v staroslověnštině

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1985, vol. 34, iss. A33, pp. [83]-100

ISSN 0068-2705

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/101330
Access Date: 28. 11. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

SBORNÍK PRACÍ FILOZOFICKÉ FAKULTY BRNĚNSKÉ UNIVERZITY
STUDIA MINORA FACULTATIS PHILOSOPHICAE UNIVERSITATIS BRUNENSIS
A 33, 1985

RADOSLAV VEČERKA

SOUVĚTÍ SE ZÁVISLOU VĚTOU MÍSTNÍ V STAROSLOVĚNŠTINĚ

§ 1.1. Věta závislá (VZ) vyjadřuje v tomto typu souvětí větně — podobně jako příslovečné určení místa nevětně — místní okolnosti děje nebo stavu, o nichž se vypovídá ve větě řídící (VŘ). Podle toho, jaký druh místních okolností označují, lze rozlišovat

a) VZ místní statické, vyjadřující prosté umístění v prostoru,

b) VZ místní dynamické, vymezující lokální okolnosti lineárním pohybem v prostoru, a to aa) vycházející z nějakého východiska (ablativní), nebo bb) směřující k nějakému cíli (lativní).

Tato charakteristika se týká sémantické náplně VZ samých. Ve VŘ může eventuálně být též příslovečné určení místa kteréhokoli z uvedených tří typů, takže celkové místní určení VŘ — větné spolu s nevětným — je pak možné celkem v devíti kombinacích:

**Petrъ bě tamo*
—*ideže bě Toma*
—*jamože ide Toma*
—*otъńǫduže ide Toma*

**Petrъ ide tamo*
—*ideže bě Toma*
—*jamože ide Toma*
—*otъńǫduže ide Toma*

**Petrъ ide otъtǫdu*
—*ideže bě Toma*
—*jamože ide Toma*
—*otъńǫduže ide Toma*

2. VZ statické, odpovídající na otázku „kde", jsou uvozeny spojkovými výrazy *ide*(*že*), *iždе*(*že*) a *kъde* „kde". Z nich daleko nejčastější a obecně rozšířené je *ideže;* jeho varianta *ide* bez koncové partikule je v lokálním významu jen ojedinělá, v evangelním textu se objevuje pouze v různočteních některých kodexů proti *ideže*, *iždeže* v jiných (srov. níže). Poměrně řídké *iždе* obráží patrně nářeční bulharské poměry, jak svědčí jeho doložení z kanonických památek jen v Supr (a z mimokanonických zejména též u Jana Exarchy); rovněž ojedinělé *kъde* je omezeno v lokálně spojovací funkci na Supr (a z mimokanonických památek je zase příznačně dobře doloženo u Jana Exarchy a u Kozmy), naproti tomu *iždeže*, jakkoli řídké, je doloženo

v památkách různé lokální provenience (M, A, Supr). Ojedinělé *iže* v této funkci by vzhledem k variantnímu *ideže* mohlo být i konjekturou, srov.

Ps 94.8—9 *po dьni iskušenię vъ pustyni. iže iskusišję mję*
o(tь)ci vaši Sin, Bon, *ideže* Pog

οὗ ἐπείρασαν με οἱ πατέρες ὑμῶν

VZ lokálně dynamické lativní, odpovídající na otázku „kam", jsou uvozeny spojkovým výrazem *jamože*, ablativní, odpovídající na otázku „odkud", spojkovými výrazy *jǫduže, jǫděže, otъńǫdu(že), otъńǫděže* a *otъkǫduže*, které jsou všechny doloženy v Supr (poslední z nich v jediném dokladu), kdežto v evangeliích je *jǫduže* a v EuchSin *otъńǫduže* a *otъńǫděže;* v PsSin je též ojedinělé *jędě*, mimo kánon pak v témže významu a funkci též *otъńegože* (DOGRAMADŽIEVA, s. a.; 1971), srov. na posledně jmenovaný prostředek doklad

Ph 3.20 *naše bo žitije na n(e)b(e)sьchъ jestъ.*
ot njegože i s(ъ)p(a)sitelja židemъ Christ, Mak, *ot(ъ)-*
nǫduže Ochr, Slepč, Šiš

ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει ἐξ οὗ καὶ σωτῆρα ἀπεκ-
δεχόμεθα

Vzácně může být též užito spojovacího výrazu statického *ideže* ve významu lativním, srov.

Mc 14.14 *i ideže ašte vьnidetъ. rьcěta g(ospodi)nu domu* Z, M

ὅπου ἐὰν εἰσέλθῃ

Supr 270.13—16 *potomъ že poveléšę nečьstivii vlьsvi.*
i vъložišę i vъ vratъ iždе i s(vę)taago ionǫ.
i tu sъlomišę vьsę kosti jemu

ἐνέβαλον αὐτὸν εἰς τὸν κοχλίαν, ὅπου ἐ-
πρίσθη ὁ ἅγιος Ἰωνᾶς

Srov. též z památek mimokanonických

Jac 3.4 *obraštajutь se otь mala krьmila.*
ideže ašte strьmljenije praveštumu choštetь Šiř, *kamo že* Slěpč,
jamože ašte Christ

ὑπὸ ἐλαχίσθου πηδαλίον, ὅπου ἡ ὁρμὴ τοῦ
εὐθύνοντος βούλεται

Hb 6.20 *ideže prěd(ъ)teča po nasъ. vъnide is(usъ). po činu*
melchisedekovu. archierei by vъ věky Slěpč, Mak

ὅπου πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσῆλθεν Ἰησοῦς

§ 2. *Ide(že)* a *iždeže* jsou původní adverbia tvořená od j-ového anaforicky-relativního pronominálního základu d-ovými intenzifikujícími, resp. též identifikujícími partikulemi

**de/*dje*. Spojovací výraz *kъdě* je od původu rovněž pronominální adverbium, ale tvořené ze základu primárně interrogativního **kŭ* < **kų̆*, rozšířeného o tutéž dentální partikuli *-de* jako oba předchozí; z tázacího významu (a vedle něho) se vyvinula i jeho funkce relativní, tj. specificky spojovací.

Jamože je odvozeno od j-ového pronominálního základu anaforicky-relativního, rozšířeného (podle *kamo, tamo* aj.) o m-ovou partikuli, která měla původně asi význam prosekutivní; ten pak mohl zcela organicky a nenásilně přejít v lativní. *Jǫduže, jǫděže, otъňǫdu(že), otъňǫděže* a *jędě* jsou rovněž útvary tvořené od uvedeného j-ového základu analogicky podle *kǫdu, kǫdě* a *tǫdu, tǫdě;* ojedinělá forma *jędě* by byla mohla vzniknout (nedůslednou) přehláskou *jǫ* > *ję*, pokud by tvar *jędě* nebyl vůbec původní a pro celou řadu výchozí (kdyby bylo správné jeho spojení s lat. *inde* < **imde*).

Formy s *-ň-* po pův. ablativní předložce *otъ* vznikly analogií podle spojení předložek-předpon *vъn* a *sъn* s j-ovým pronominálním základem. Tatáž předložka-předpona se objevuje i v útvaru *otъkǫduže*, v němž je dále etymologicky nesporný jen jeho pronominálně interrogativní k-ový základ; ostatek je ne zcela jasný, spojení s lat. *unde* nebo *quando* je málo pravděpodobné, protože jde asi o lat. neologismy, spojení s řec. *pothen* < **kuo-dhen* naráží na potíže hláskové, takže nejpravděpodobnější se jeví výklad tohoto útvaru jako psl. neologismu vzniklého redukcí pův. **ka-mo-dě* (KOPEČNÝ, 1980); z tázacího významu se funkce relativní mohla vyvinout zcela organicky.

Všechny uvedené spojovací výrazy se spojují zčásti obligátně, zčásti variantně ještě s partikulí *-že* < **ge* nebo **g^{w}e;* v staroslověnštině měla funkci označovat relativa (srov. *jego*, ale *jegože* atp.), resp. též funkci identifikační nebo zesilovací.

K etymologii slov. relativ vůbec a ke vztahu relativ j-ových a k-ových srov. GONDA, 1954; GALÁBOV, 1957; BAUER, 1967; KOPEČNÝ, 1973 a 1980; BUJUKLIEV, 1977; KURZOVÁ, 1981.

§ 3.1. Jakožto původní (nebo nepůvodní) relativně pronominální adverbia s primárním významem lokálním vyjadřovaly uvedené výrazy zprvu identitu s nějakým příslovečným výrazem ve VŘ: **tamo, ideže*. Místní adverbia ve VŘ spínají stsl. souvětí s VZ lokální v pevnější syntaktický celek; konstrukce s nimi lze pokládat za jeho specifický podtyp (a), např.

Mt 2.9 *sta vrъchu. ideže bě otročę* A, S

ἐστάθη ἐπάνω οὗ ἦν τὸ παιδίον

Korelativní protějšek ve VŘ tvoří spojovacímu výrazu ve VZ pronominální adverbia, a to jednak kolektivní, např.

Supr 144.5—7 *vьsьžde sy iždeže tę kto pomolitъ*,

jednak demonstrativně lokální, např.

Supr 251.4—6 *jǫduže načętъka ischodъ sъmrьtь imě. tǫdu že živoť vъchodъ životъnyi sъtvori*

ὅθεν τὴν ἀρχὴν τῆς ἐξόδου ὁ θάνατος ἔσχεν, ἐκεῖθεν ἡ ζωὴ τὴν εἴσοδον τῆς ζωῆς ἐτεκτήνατο

Supr 372.27—29 *otъchoditъ nagъ. onamo iždе pače člověkoljubьje namъ trě(bě). iždе množaiši milostь*

γυμνῶν ἀποιόντων ἐκεῖσε, ἔνθα μάλιστα φιλανθρωπίας ἡμῖν χρεία, ἔνθα πολλοῦ τοῦ ἐλαίου

Nejčastěji je tento podtyp doložen s *tu* ve VŘ, ať už v apodozi, např.

Mt 18.20 *ideže bo esta dva li trьe sъbrani vъ imę moe. tu esmъ po srědě ichъ* M, A, S

οὗ γάρ εἰσιν δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν

L 12.34 *ideže bo estъ sъkrovište vaše. tu i srъdьce vaše bǫdetъ* Z, M (též Mt 6.21)

ὅπου γάρ ἐστιν ὁ θησαυρὸς ὑμῶν, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία ὑμῶν ἔσται

Supr 400.19—22 *iždе bo zavistь. tu životъ. vražды i svari i prělьsti. i pьrę i oglagolania slovesa. i chuly i ukorenija*

φθόνος ἐκεῖ πολιτεύεται, ἔχθραι καὶ μάχαι καὶ ἁπάτη καὶ φιλονεικίαι καὶ κακολογίαι καὶ βλασφημίαι καὶ λοιδορίαι

Supr 251.2—4 *ideže bo prьvěe sǫpostatъ branь položi. tu prьvěje vračъ bylije prilagajetъ*

ὅπου γὰρ τὸ πρῶτον ἔτρωσεν ὁ πολέμιος, ἐκεῖ πρῶτον ὁ ἰατρὸς τὴν ἔμπλαστρον ἐπιτίθησιν

nebo — řidčeji — v protázi, např.

Ps 52.6 *tu boěšję sję stracha ideže ne bě stracha* Sin

ἐκεῖ φοβηθήσονται φόβον, ὃν οὐκ ἦν φόβος

Podobně jako ve větách relativních mohlo tu dojít vlivem řeckým k „progresívní asimilaci (atrakci)" a redukci (SŁOŃSKI, 1908; BUJUKLIEV, 1968; VEČERKA, 1983), tj. k elipse korelativního adverbia a ke změně vlastního spojovacího (relativního) výrazu do podoby vyjadřující prostorovou orientaci onoho elidovaného korelativa, např.

Mt 25.26 (podobně též 25.24) *sъbirajǫ jǫduže ne rastočichъ* Z, M, A, S

συνάγω ὅθεν οὐ διεσκόρπισα

(tedy nikoli **otъ tǫdu. ideže*, podobně jako ani v řec. textu není **ekeithen, hou*, nýbrž *hothen*), srov. podobně

Supr 507.21—22 *da ne izlazi slovo skvrьnavo jǫděže ch(ristos)ъ vьlazitъ*

μὴ ἐξερχέσθω λόγος αἰσχρὸς ὅθεν εἰσέρχεται Χριστός

Korelativní lokálně demonstrativní adverbium ve VŘ je velmi často nevyjádřeno, protože je implikováno sémantikou přísudkového slovesa vyjadřujícího buď prostorově orientovaný pohyb (*běžati, iti, priti, iziti, otiti, doiti, vъniti, doiti, vъchoditi, vъschoditi, otъchoditi, vesti, izvesti, vъvesti,*

vъlěsti, otъlǫčiti (sę), približiti sę, pasti), nebo statické umístění v prostoru (*byti, žiti, ležati*), nebo lokalizovatelnou činnost, akci, situaci (*žęti, sъbirati, raždati sę, stati, sъkryvati, učiti, povrěšti, položiti, rasypati, prilagati* atp.). Explicitně vyjádřené lokální určení přísudku ve VŘ s pomocí demonstrativního pronominálního adverbia v korelaci s (původním) relativním adverbiem ve VZ je příznakové a má většinou i specifickou syntaktickou motivaci (§ 6).

2. Je-li lokální adverbiální výraz ve VŘ vyjádřen předložkovým pádem jména, může být VZ vyjadřující (větně) lokální okolnosti uvozena buď „ad formam", tj. relativním zájmenem kongruentním v rodě a čísle se jménem, které tvoří jádro příslovečného obratu ve VŘ: **na městě, na ńemьže*, nebo „ad sensum", tj. relativním adverbiem jakožto zástupným členem identifikujícím ve VZ svůj protějšek ve VŘ podle jeho adverbiálního významu jako celek: **na městě, ideže*.

Obraty prvního typu, s relativem kongruentním, se za souvětí se závislou větou místní nepokládají, nýbrž jsou to souvětí s relativními větami adjektivními. Mívají někdy nápodobou řečtiny i specificky „zkrácenou" podobu s antecedentem po relativu (SŁOŃSKI, 1908; BUJUKLIEV, 1968; VEČERKA, 1983), např.

L 9.4 *i vъ nьže domъ vъnidete tu pr̀ebyvaite* Z, M, A, S

καὶ εἰς ἣν ἂν οἰκίαν εἰσέλθετε, ἐκεῖ μένετε

Pokud je v nich determinovaným jménem substantivum obecně lokálního významu město, nabývá obrat s ním jako celek charakter adverbiálně spojovacího prostředku s významem „tam, kde" např.

J 11.6 *pr̀ebystъ. na ńemьže bě městě dъva dьni* Z, M, A, S, Kupr
(též Supr 313.18)

ἔμεινεν ἐν ᾧ ἦν τόπῳ δύο ἡμέρας

Zato obraty druhého typu, s původním relativem adverbiálním, za specifický podtyp (b) souvětí s VZ místní pokládány být mohou, i když konstrukce s kongruentním a nekongruentním (adverbiálním) relativem si byly sémanticky i funkčně velmi blízké, jak dokládá i variantní čtení z evangelních kodexů

L 4.16 *pride is(us)ъ vъ nazaretъ. ideže bě vъspitěnъ* S, A,
vъ nemьže M

ἦλθεν εἰς Ναζαρά, ὅυ ἦν τεθραμένος

Příklady souvětí s VZ místními rozvíjejícími adverbiální určení vyjádřené ve VŘ předložkovým pádem jména:

Supr 537.1—2 *vъlězošę vъ grobъ. ideže běaše umьryi s(y)nъ ichъ*

Ps 131.7 *poklonimъ sję na městě. ideže stoěste nodzě ego* Sin

προσκυνήσομεν εἰς τὸν τόπον, οὗ ἕστησαν
οἱ πόδες αὐτοῦ

Mt 12.44 *vъzvrašťǫ sę vъ chramъ moi. otъnjǫduže izidъ* M, Z

εἰς τὸν οἶκόν μου ἐπιστρέψω ὅθεν ἐξῆλθον

Mt 26.57 *oni že emъše is(us)a věsę kъ kaějě archiereovi. ideže kъnižьnici i starьci sъbьrašę sę* M, Z, A, S

ἀπήγαγον πρὸς Καϊαφᾶν τὸν ἀρχιερέα, ὅπου γραμματεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι συνήχθησαν

Supr 218.6—7 *povrъže jǫ vъ gorě. na městě ideže leža'še*

ἔρριψεν αὐτὴν ἐν τῷ ὄρει ἐν τῷ τόπῳ, οὗ ἦν κατεχόμενον τὸ λείψανον

Ps 102.2 *vьzvěsъ oči moi vъ gory. otъnjǫděže pridetъ pomošťь moě* Sin

ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου εἰς τὰ ὄρη, ὅθεν ἥξει ἡ βοήθειά μου

Supr 203.6—8 *myslęštu že jemu abije it(i) vъ pustyńǫ. otъńǫduže božijemъ javьjeniimъ pride sěmo*

ἀναζευγνύειν ἐν τῇ ἐρήμῳ ὅθεν (...) ἐπεδήμησεν

Substantivum označující nějaký místní pojem mohlo být takto rozvíjeno i tehdy, když ve VŘ nemělo funkci jejího příslovečného určení místa, např.

Mc 14.14 *kъde estъ obitělь ideže paschǫ* (...) *sъněmъ* M, Z

ποῦ ἐστιν τὸ κατάλυμά μου, ὅπου τὸ πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν μου φάγω

Mt 28.6 *vidita město. ideže leža ch(rьst)ъ* Z, M, A, S

ἴδετε τὸν τόπον ὅπου ἔκειτο ὁ κύριος

Supr 38.14—15 *koje jestъ město iždeže iměnije ležitъ*

ποῖος ἂν εἴη ὁ τόπος, ἔνθα ἐνόμιζον αὐτοῦ τὰ χρήματα

Supr 145.20—21 *vědy město. k'de živetъ svętyi*

ἐπιστάμενος τὸν τόπον τοῦ οἰκήματος, ἐν ᾧ καθεῖρκτο ὁ ἅγιος

Funkčně lze rozlišovat (tak DOGRAMADŽIEVA, 1971) VZ lokální, rozvíjející jméno ve VŘ, restriktivní, tj. konkretizující určované jméno tím, že ho vyčleňuje jako specifické individuum z třídy stejnorodých předmětů, např.

Supr 537.20—23 *přišъdъše že na to město. ideže nynja krьstьjani stlъpъ postavišę* (...) *samъ tъ s(vę)tyi ep(isko)pъ otъdastъ d(u)šę*

a nerestriktivní, přinášející dodatkovou informaci o determinovaném jménu, např.

J 12.1 *is(usъ) že (...) pride vъ vitanijǫ. ideže bě lazarъ umьry* Z, M, A, S

ἦλθεν εἰς Βηθανίαν, ὅπου ἦν Λάζαρος

3. Dalším podtypem (c) souvětí s VZ lokální jsou souvětí s uvedenými spojovacími výrazy užívanými už mimo vztah ke jménu ve VŘ, tj. ve funkci skutečného (včetně vyjádřeného) místního příslovečného určení děje nebo stavu VŘ, např.

Mc 5.40 *i vьnide ideže bě otročę ležę* Z, M

εἰσπορεύεται ὅπου ἦν τὸ παιδίον

J 11.32 *pride. ideže bě is(usъ)* Z, A, S *ide* M

ἦλθεν ὅπου ἦν Ἰησοῦς

J 21.18 *i vedetъ ěmože ne chošteši* Z, A

οἶσει ὅπου οὐ θέλεις

Supr 167.28—29 *vedevě tę otъňǫdu tę vьzvedochově*

ἀποφερομέν σε, ὅθεν ἀνηγαγομέν σε

Supr 404.28—29 *běža ižde zavistъ ne raždajetъ sę*

ὅπου φθόνος τεκταίνεται

Supr 501.12—13 *takože vьnide plьtьjǫ. kde bě božьstvomь*

εἰσῆλθε τῇ σαρκί, ὅπου ἦν θεότητι

Euch 54b 2—19 *ašte li esi posъlanъ cěmъ. i primętalъ sę vьnezaapǫ. ili iz morě. ili iz-d-rěky (...) ili otъnjǫduže věmъ i ne. věmъ. (...) otlǫči sę i otъděli*

ἢ ὅθεν ἔσμεν

Teprve věty tohoto subtypu by tedy bylo možno hodnotit jako pravé příslovečné věty lokální, i když jejich spojovacím prostředkem je relativní adverbium, jehož užití bylo motivováno jeho vztahem k lokálnímu určení ve VŘ sice nevyjádřenému, ale implikovanému sémantikou přísudkových sloves (viz o tom zde § 3.1.).

4. Synonymii uvedených spojovacích prostředků — vždy v rámci jednoho místního vztahu, tj. statického, dynamicky lativního a dynamicky ablativního — dokumentují doklady s variantním čtením téhož místa (nebo jeho citátu) v různých kodexech, např.

J 11.32 *pride ide bě is(us)ъ* M, *ideže* Z, A, S

ὅπου ἦν

J 3.8 *duchъ ideže choštetъ dušetъ* M, Z, *iždeže* A

τὸ πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ

J 17.24 *choštǫ. da ideže esmъ azъ. i ti bǫdǫtъ sъ mnojo* A, S, *iždeže* M

θέλω ἵνα ὅπου εἰμι ἐγὼ κἀκεῖνοι ὦσιν μετ' ἐμοῦ

Mt 18.20 *ideže bo esta dъva. li trьe sъbьrani vъ imę moe* M, A, S, *iždе* Supr 206.17

ὃυ γάρ εἰσιν δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι

Mt 25.24 *žьnę ideže něsi sělъ* M, Z, A, S, *iždе* Supr 377.3

εἰσέλθητε εἰς οἰκίαν, ἐκεῖ μένετε

Mc 6.10 *ideže koližьdo vъnidete vъ domъ. tu prěbyvaite* M, *iždeže* Z

θερίζων ὅπου οὐκ ἔσπειρας

J 10.40 *ide* (...) *na město ideže bě ioanъ. prěžde krьstę* Z, *iždeže* M

εἰς τὸν τόπον ὅπου ἦν Ἰωάννης τὸ πρῶτον βαπτίζων

Mc 16.6 *se město ide bě položeno* M, *ideže* Z, A

ὅπου ἔθηκαν αὐτόν

J 1.28 *sii vъ vithanii byšę. ob onъ polъ iorъdana. ide bě ioan(ъ) krьstę* A, *ideže* Z, M

ὅπου ἦν

J 19.18 *izide že vъ naricaemo kranievo město* (...) *ide i propęsę* Z, *ideže* M, A, S

ὅπου αὐτὸν ἐσταύρωσαν

Mt 24.28 *iždeže bo ašte* Z, *ideže bo ašte* A, S

ὅπου ἐάν

Charakteristický je po této stránce i doklad s třemi paralelními souvětími se závislou větou lokální, z nichž každá je uvedena jiným spojovacím prostředkem, ačkoli v řec. předloze se opakuje týž:

Supr 404.28—30 *otide ide i něstъ viděti. běža iždе zavistъ ne raždajetъ se. otide kde ljuby živetъ*

ἀνεχώρησεν ὅπου δόλος οὐ φαίνεται, φεύγει· ὅπου φόνος οὐ τίκτει, ἀναχωρεῖ· ὅπου ἀγάπη πολιτεύεται

Střídání synonymních prostředků zde bylo vyloženo (DOGRAMADŽIEVA) jako projev tendence k stylistické disimilaci textu, tj. snahy vyhnout se opakování týchž prostředků v blízkém sousedství.

§ 4.1. Místní okolnosti vyjádřené VZ lokální mohly být pojaty zobecněně jako libovolné co do svého prostorového umístění, respektive jako prostorově generálně distribuované, tj. ve významu „kdekoli", „kamkoli", „odkudkoli". Prostředkem sloužícím k vyjádření tohoto významu byly partikule *koližьdo* (pouze v evangelních kodexech), *ašte*, řidčeji též *ašte da* a kombinací obou základních prostředků rovněž *koližьdo ašte*, připojované k základním spojovacím prostředkům; jsou doloženy tyto komplexní spojovací prostředky vyjadřující libovolnost místního zafixování: *ideže koližьdo, ideže ašte, iždeže koližьdo, iždeže ašte, jamože koližьdo* a *otъńǫdeže ašte* (DOGRAMADŽIEVA, 1973). Příklady:

Mc 6.10 *ideže koližьdo vъnidete vъ domъ. tu prěbyvaite* M, *iždeže koližьdo* Z

ὅπου ἐὰν εἰσέλθητε εἰς οἰκίαν, ἐκεῖ μένετε

Supr 299.17—18 *iždeže ašte da jesi. to pridǫ ti vъ sъně*

καὶ ὅπου δ' ἂν διάγῃς, ἐφίσταμαί σοι καθ' ὕπνους

Euch 53b 23—25 *ideže ašte esi. i otъnjǫdeže ašte ideši. ili samъ esi velьzěvolъ. i nevidimъ. ili grьdъ*

ὅπου ἂν τυγχάνῃς, ἢ (// ὅθεν) ἀπέρχῃ

U Jana Exarchy Bulharského je doložen ve stejné funkci komplexní spojovací obrat *kъde ljubo ašte* (DOGRAMADŽIEVA, 1973), srov. *da kъde ljubo ašte obrěšteši sę ili prilučiši sę nadъ kyimъ ljubo sadomъ stoję. to javě vъspoměneši tvorьčǫ pamętь* Šest 99c 4.

2. Partikule *koližьdo* je kompozitum obsahující pronominální k-ový základ (ide. **kʷo-*) rozšířený o intenzifikující l-ovou partikuli; už v tomto útvaru (*koli*) se mohla z původního významu časového („kdy") vyvinout ve spojení s relativy (a interrogativy) funkce generalizující, tedy *kъto koli* = „kdo kdy" → „kdokoli". Připojené *-žьdo* není etymologicky

průhledné a vykládá se — v podobě *-žьde*, snad původnější — buď jako deetymologizovaný tvar slovesný **žьde(tь)*, nebo jako spojení **že* + **ьde*, kde **ьde* (tj. jako samostatný útvar po protezi *jьde* = stsl. *ide*) je relativní adverbium, nebo konečně jako spojení partikulí *žь* < **že* + *de*. *Ašte* se v těchto obratech užívá doslovným napodobením řec. *ean/an*. (KOPEČNÝ, 1973 a 1980, dle abecedy.)

3. Závislé věty uvozené těmito komplexními spojovacími prostředky jsou příznakové protějšky (s příznakem lokální libovolnosti, indiferentnosti k lokální zafixovanosti) příslušných spojovacích prostředků prostých, které tento příznak výslovně nevyjadřují, a představují tedy v soustavě prostředků spjatých privativní opozicí příznakovosti a bezpříznakovosti člen bezpříznakový, takže jako takový mohou pak eventuálně stát i na místě členů příznakových. V některých dokladech proto stojí v některých evangelních rukopisech bezpříznakové *ideže* proti variantnímu příznakovému *ideže ašte*, *ideže koližьdo* v jiných rukopisech ve stejném významu, srov.

Mt 8.19 *idǫ li vь slědъ tebe. jamože ideši* S, *ěmože koližьdo* Z, M, A

ἀκολουθήσω σοι ὅπου ἐὰν ἀπέρχῃ

Stejný generalizovaný význam má též *iždeže* korespondující s korelativním *vьsьžde* ve VŘ, srov.

Supr 144.3—7 *pastuchъ blagyi* (...) *vьsьžde sy iždeže tę kto pomolitъ istinnoje cěsarьstvo.*

§ 5.1. Užití gramatických časů ve VZ místních je především absolutní, tj. jejich funkcí je vztáhnout časově děj nebo stav jimi vyjádřený k okamžiku promluvy jako současný (čas přítomný), předčasný (čas minulý) nebo následný (čas budoucí).

2. Relativní časové vztahy v souvětí s VZ lokální, tj. časové relace děje nebo stavu VZ k ději nebo stavu VŘ, mohou být buď současné, nebo nesoučasné. Současné jsou buď lineárně totální, tj. oba jsou pojaty jako časově souběžné v celém časovém rozpětí:

(a) **moljaaše sę, ideže běaše,*

nebo rámcově punktuální, tj. děj VŘ je pojat jako realizovaný v některém okamžiku děje VZ, který mu tvoří širší časový rámec:

(b) **pomoli sę, ideže běaše.*

Nesoučasnost, posloupnost dvou dějů v souvětí s VZ lokální může být vyjádřena buď jako příznaková předčasnost jednoho (implikující následnost druhého):

(c) **moljaaše sę | pomoli sę, jamo bě prěžde prišьlъ,*

nebo jako příznaková následnost jednoho (implikující předčasnost druhého):

(d) **pride, ideže chotěaše* (*po*)*moliti sę.*

Tyto časové relace se vyjadřují vzájemnou kombinací morfologických časů a slovesných vidů v souvětí, jen zčásti též lexikálně.

Současnost se vyjadřuje užitím souhlasných absolutních časů v obou větách souvětí, tj. přítomného, minulého nebo budoucího, a nedokonavého vidu ve VZ; přitom imperfektivum ve VŘ implikuje současnost lineárně totální (typu a), kdežto perfektivum současnost rámcově punktuální (typu b).

Příklady současnosti lineárně totální:

Mc 6.56 *i ěmože koližьdo vъchoždaaše. vь vьsi li vъ grady. na raspǫtichъ polagaachǫ nedǫžьnyję* M, Z

καὶ ὅπου ἂν εἰεπορεύετο εἰς κώμας ἢ εἰς πόλεις ἢ εἰς ἀγρούς, ἐν ταῖς ἀγοραῖς ἐτίθεσαν τοὺς ἀσθενοῦντας

Mc 6.21 *ideže bo estъ sъkrovište vaše. tu estъ i srdьce vaše* Z, M, A, S

ὅπου γάρ ἐστιν ὁ θησαυρός σου, ἐκεῖ ἔσται καὶ ἡ καρδία σου

J 21.18 *chožděaše ěmože chotěaše* Z, A

περιπάτεις ὅπου ἤθελες

Příklady současnosti rámcově punktuální:

Mc 5.40 *i vьnide ideže bě otročę ležę* Z, M

καὶ εἰσπορεύεται ὅπου ἦν τὸ παιδίον ἀνακείμενον

Supr 306.16—18 *i pride vъ ijerusalimъ na město ideže lazarъ ležaaše*

ἔρχεται (...) ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις εἰς τὸν τόπον ὅπου ὁ Λάζαρος ἔκειτο

Posloupnost se vyjadřuje buď užitím nesouhlasných absolutních časů v každé z obou vět souvětí, nebo — při shodném zařazení dějů obou vět souvětí do minulosti — užitím relativních časů morfologických, a to plusquamperfekta k vyjádření příznakové předčasnosti (typu c) a futura praeteriti, tj. ne zcela ještě gramatikalizovaného spojení pomocného slovesa *chotěti* v některém z tvarů minulého času ve spojení s infinitivem slovesa významového, k vyjádření příznakové následnosti (typu d) (futurum exactum není v tomto typu souvětí doloženo), nebo konečně dokonavým videm přísudkového slovesa ve VZ k vyjádření jeho předčasnosti i při souhlasném užití absolutních časů v obou větách souvětí.

Posloupnost dějů nebo stavů v jednotlivých větách souvětí s VZ lokální je někdy vyjádřena i explicitně s pomocí samostatných lexikálních jednotek, totiž časových adverbií příslušného významu. Jako jediný nositel významu předčasnosti vystupují tyto prostředky v poměrně řídkých případech — pouze v souvětí, jehož VZ i VŘ jsou časově zařazeny souhlasně a v jehož VZ je přísudkové sloveso imperfektivní: **pride, ideže prěžde moljaaše sę;* bez adverbia označujícího předčasnost by dané souvětí vyjadřovalo rámcově punktuální současnost typu b: **pride, ideže moljaše sę.* Jinak se časových adverbií tohoto druhu užívá jen jako prostředku pouze doprovodného, uplatňujícího se ve spojení s některým z konstitutivních prostředků předčasnosti.

Příklady posloupnosti vyjádřené užitím nesouhlasných absolutních časů:

L 22.11 *kъde estъ obitěl'ь. ideže paschǫ sъ učeniky svoimi sъněmь* Z, M

ποῦ ἐστιν τὸ κατάλυμα ὅπου τὸ πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν μου φάγα

L 12.34 *ideže bo estъ sъkrovište vaše. tu i srъdьce vaše bǫdetъ* Z, M

ὅπου γάρ ἐστιν ὁ θησαυρὸς ὑμῶν, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία ὑμῶν ἔσται

Mt 28.6 *vidita město. ideže leža ch(rъst)ъ* Z, M, A, S

ἴδετε τὸν τόπον ὅπου ἔκειτο

Ps 131.7 *poklonimъ sję na městě ideže stoěste nodzě ego* Sin

προσκυνήσομεν εἰς τὸν τόπον, οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ

Supr 203.24—26 *mьně ubo želanije jestъ vъzvratiti sę otъňǫd(u) že jesmъ prišelъ*

ἐμοὶ μὲν κατατύμιόν ἐστι τοῦ ὑποστρέψαι ὅθεν ἦλθον

Mc 6.10 *ideže koližьdo vъnidete vъ domъ. tu prěbyvaite* M, *iždeže koližьdo* Z

ὅπου ἐὰν εἰσέλθητε εἰς οἰκίαν

J 7.42 *otъ vitьleomьskago gradьca. ideže bě d(avy)dъ pridetъ ch(rъst)ъ* Z, M

ἀπὸ Βηθλέεμ τῆς κώμης ὅπου ἦν Δαυίδ, ἔρχεται ὁ χριστός

Bezesponové věty nominální implikují většinou prézens, proto sem patří i doklady jako

Mc 16.6 *se město ide bě položenъ* M, Z, A

ἴδε ὁ τόπος ὅπου ἔθηκαν αὐτόν

Protože prézens imperfektivních sloves může nejen označovat aktuální zařazení příslušného děje nebo stavu do okamžiku promluvy, nýbrž mít i platnost časově neaktuální, tj. mimočasovou, obecně časovou, může jeho užití ve VZ lokální vyjadřovat někdy současnost i s nesouhlasným časem ve VŘ, např.

Supr 404.28—29 *běža iždе zavistь ne raždajetъ sę*

φεύγει· ὅπου φόνος οὐ τίκτει

Supr. 299.17—18 *iždeže ašte da jesi. to pridǫ ti vъ sъně*

ὅπου δ' ἂν διάγῃς, ἐφίσταμαί σοι καθ'
ὕπνους

Při absenci prostředků, které by jednoznačně odlišily prézens aktuální od neaktuálního, není relativní časový vztah v souvětí s prézentním tvarem přísudkového slovesa ve VZ místní vždy jednoznačný.

Příklady nesoučasnosti užitím plusquamperfekta (pro vyjádření předčasnisti) a futura praeteriti (pro vyjádření následnosti):

J 20.2 *vidě dъva anď(e)la (...) edinogo u glavy. i edinogo u nogu. ideže bě ležalo tělo is(uso)vo* M, A

θεωρεῖ (...) ἕνα πρὸς τοῖς ποσίν, ὅπου
ἔκειτο τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ

Supr 32.6—7 *obrěte jǫ na městě iždе ichъ bě ostavilъ*

εὗρεν αὐτοὺς ἐν τῷ τόπῳ, ᾧ κατέλειπεν
αὐτούς

Supr 211.29—212.2 *ona že abije prišьdъša kъ pretoru ježe jestъ sǫdište. iždeže ima běaše povelělъ prěbyvati*

Supr 236.23—25 *ukrasišę město to. iždeže bě mǫčenikъ postradalъ*

ἐγράμμισαν τὸν τόπον, ἔνθα ὁ μάρτυς ἐφ-
έστηκεν

Supr 119.6—8 *pojaachǫ sъ ńimъ i doži i do města ideže chotěaše sъkonьčati sę*

καὶ ἕως τοῦ τόπου, οὗ ἔμελλε τελειοῦσθαι

Příklady nesoučasnosti užitím perfektiva ve VZ (pro vyjádření předčasnosti):

J 4.46 *pride že paky vъ kana galilejǫ. ideže sъtvori otъ vody vino* Z, M

ἦλθεν οὖν πάλιν εἰς τὴν Κανὰ τῆς Γαλιλαί-
ας, ὅπου ἐποίησεν τὸ ὕδωρ οἶνον

J *6.23 i ini pridǫ korabli otъ tiveriědy. blizъ města. ideže ěšę chlěby* Z, M

ἦλθεν πλοιάρια ἐκ Τιβεριάδος ἐγγὺς τοῦ
τόπου, ὅπου ἔφαγον τὸν ἄρτον

Mt 26.57 *vedošę i kъ kaiěfě. ar'chiereovi. ideže kъnižьnici. i starci sъbъrašę sę* Z, M

ἀπήγαγον πρὸς Καϊαφᾶν τὸν ἀρχιερέα, ὅπου οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ πρεσβυτέροι συνήχθησαν

Supr 67.7—8 *prišedъše stašę. ideže i s(vę)tii iz'volišę*

ἔνθα καὶ οἱ ἅγιοι προείλοντο

Mt 24.28 *ideže bo ašte bǫdetъ trupъ. tu sъberǫtъ sę orьli* S, M, A

ὅπου ἐὰν ᾖ το πτῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται οἱ ἀετοί

Příklady předčasnosti vyjádřené lexikálně adverbiem *prěžde* nebo *prьvěje:*

J 10.40 *i ide paky na onъ polъ iordana. na město ideže bě ioannъ. prěžde krьstę* Z, *izděže* M

ἦλθεν (...) εἰς τὸν τόπον ὅπου ἦν Ἰωάννης τὸ πρῶτον βαπτίζων

J 6.62 *uzьrite s(y)na č(lověčь)skago. vъchodęšta ideže bě prěžde* Z, M

θεωρῆτε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβαίνοντα ὅπου ἦν τὸ πρότερον

Supr 59.30—60.2 *povelě na utrija na rěcě tigrьstě da sę obręštǫtъ. iždе i prьvěje běšę*

ἐκέλευσεν αὐτοὺς τῇ ἐπιούσῃ εἰς τὸν ποταμὸν Τίγριν εὑρεθῆναι (...) ἔνθα ὑπῆρχον τὸ πρότερον

Supr 445.26—27 *viděšę ... grobъ tъštъ. iždе prěžde položena viděšę*

εἶδον (...) τάφος κενόν, ἔνθα πρῶτον τεθέντα εἶδον

§ 6.1. Při neutrálním, bezpříznakovém větosledu se v souvětí s VZ lokální, neobjevuje VZ v antepozici. V souladu s původem spojovacích prostředků v tomto typu souvětí z pronominálně relativních adverbií připojují se věty jimi uvozené za jméno nebo nepronominální adverbium VŘ, které určují, respektive za přísudky implikující nějaké lokální určení, ať statické, nebo dynamické (viz § 3.1.); jsou tedy v naprosté většině své VŘ postponovány, např.

J 18.20 *azъ vьsegda učichъ na sъnъmišti. i vъ crъkъv(e) ideže vьsi ijuděi sъnemlǫtъ sę* Z, A, S

ἐγὼ πάντοτε ἐδίδαξα ἐν συναγωγῇ καὶ ἐν τῷ ἱερῷ, ὅπου πάντες οἱ Ἰουδαῖοι συνέρχονται

(viz i většinu dosud citovaných dokladů), nebo stojí v interpozici, tj. jsou do své VŘ vloženy, např.

J 7.42 *otъ vitьleomьskago gradьca. ideže bě d(avy)dъ pridetъ ch(rьst)ъ* Z, M, S

ἀπὸ Βηθλέεμ τῆς κώμης ὅπου ἦν Δαυίδ, ἔρχεται ὁ χριστός

J 19.41 *bě že na městě. ideže i propešę. vrътъръ* Z, M, A

ἦν δὲ ἐν τῷ τόπῳ ὅπου ἐσταυρώθη, κῆπος

Sama interpozice může mít i motivaci zvláštní; např. v tautosubjektovém souvětí se společným podmětem stojícím v čele celého útvaru před spojovacím prostředkem VZ může jít o subjektivní pořadí, neboť VZ v něm má povahu složky rematické, jako např. v dokladu

J 3.8 *d(u)chъ ideže choštetъ dušetъ* Z, M, A

τὸ πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ

2. Antepozice VZ je sice možná rovněž, ale její příznakovost je signalizována specifickým konstrukčním prostředkem: VŘ v apodozi je uvozena korelativně demonstrativním adverbiem, srov. *jǫduže — tǫdu* ze Supr 251.4—6, cit. výše v § 3.1., a zejména doklady s *tu* v apodozi, jako např.

J 12.26 *ideže esmь azъ. tu i sluga moi bǫdetъ* Z, M, A, S

ὅπου εἰμι ἐγώ, ἐκεῖ καὶ ὁ διάκονος ὁ ἐμὸς ἔσται

(další doklady viz § 3.1.).

Kromě *tu* s lokálním významem může se však v tomto souvětí s antepozicí VZ objevit i *to* uvozující postponovanou VŘ, např.

Supr 334.4—5 *iždе bo chotěnije sǫprotivъ byvaje. to i drъžęštęję strasti umъ plěnu byvajetъ*

ἔνθα δὲ βούλησις ἀντιπράττεται, καὶ τοῦ κατασχόντος παθήματος ἡ γνώμη λάφυρον γίνεται

Supr 206.17—19 *iždе jesta dъva ili trije sъbrani vъ moje imę. to tu jesmъ posrědu ichъ*

ὅπου δ' ἂν εἰσιν δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι (...), ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν

Viz též mimo kánon ŽK 6 (Lavrov 8.10) *a ideže sego znamenia něstь vъněudu, to s těmi sutь vъnutrь.*

Toto *to* nemá však význam lokální, nýbrž je to deiktické citoslovce s upozorňovací funkcí. Je proto pravděpodobné, že i ono *tu*, etymologicky s ním příbuzné, zachovávalo si stopy téhož významu, takže *tu*, stejně jako *to*, uvozující postponovanou VŘ měly označit její obsah jako neočekávaný,

překvapující, nový, že tedy měly funkci signálu její rematické povahy. Ojedinělý případ s *tu* v protázi (Ps 52.6 Sin — viz výše § 3.1.) by pak představoval tutéž konstrukci se sledem subjektivním.

Vzácné doklady s antepozicí VZ bez *tu, to* apod. v postponované VŘ mohou mít rovněž motivaci v aktuálním členění textu, zejména při jeho konstruování na sémantických kontrastech nebo opozicích, jako např.

J 14.3 *poimǫ vy kъ sebě. da ideže esmь azъ i vy bǫdete* Z, M, A, S

παραλήμψομαι ὑμᾶς πρὸς ἐμαυτόν, ἵνα ὅπου εἰμι ἐγὼ καὶ ὑμεῖς ἦτε

§ 7.1. Přísudek VZ lokální je běžně vyjádřen určitým tvarem slovesným, jehož morfologický čas a slovesný vid se podílejí na absolutním i relativním časovém zařazení jejího děje nebo stavu (viz § 4.).

2. VZ lokální je řídce doložena i s přísudkem nominálním, viz výše citované doklady ze Supr 372.27—29 a 400.19 (§ 3.1.). Téhož původu je rovněž vzácně doložený přísudek participiální v souvětí tautosubjektovém, srov.

L 19.21 *vьzemľeši. ideže ne položь* Z, *egože* M, A

αἴρεις ὃ οὐκ ἔθηκας

L 19.21 *žьneši jǫduže ne sěavъ* A, *egože* Z, M

θερίζεις, ὃ οὐκ ἔσπειρας

Supr 506.29—30 *ne tu že abьe ižde i priimše ... prichodimъ*

μὴ εὐθέως ἅμα τῷ δέξασθαι (...) προσερχώμεθα

O synonymičnosti přísudku vyjádřeného participiem a verbem finitem svědčí varianty z evangelií, jako

Mt 25.26 *žьńǫ ideže ne sěavъ* A, *sěěchъ* Z, M, *sěchъ* S

συνάγων, ὅθεν οὐ διεσκόρπισας

Mt 25.24 *žestokъ esi č(lově)kъ ... sъbiraję jǫduže ne rastočivъ* Z, M, S, *jǫduže něsi rastočilъ* A

θερίζω, ὅπου οὐκ ἔθηκα

Participiální přísudek po relativech a interrogativech vůbec je bezpečně doložen jak v staroslověnštině, tak i v ostatních starších slovanských jazycích (VEČERKA, 1961, s. 99—105).

3. Ojediněle je též doložen infinitivní přísudek (deliberativní) ve VZ lokální uvozené spojovacím výrazem interrogativního původu, srov.

Supr 432.25—26 *iže ni města imy kde glavǫ podkloniti*

ὁ μηδὲ τόπον ἔχων ποῦ τὴν κεφαλὴν κλῖναι

LITERATURA

BAUER, J.: K vývoji vztažných vět v slovanských jazycích. Slavica Slovaca, *2*, 1967, s. 297—320.
BARTULA, Cz.: Elementy prasłowiańskiego zdania złożonego w jezyku staro-cerkiewno-słowiańskim. In: Z polskich studiów slawistycznych. Seria 4. Jezykoznawstwo (separát s. a.), s. 5—11.
BUJUKLIEV, I.: Antecendentna pozicija i atrakcija na otnositelnoto mestoimenie v starobălgarski ezik. In: Izvestija na Instituta za bălgarski ezik BAN, kn. 16, 1968, s. 411 až 416.
BUJUKLIEV, I.: Struktura na otnositelnite izrečenija v Kirilo-Metodievija prevod na evangelskija tekst. In: Konstantin-Kiril Filosof, Sofija 1969, s. 389—401.
BUJUKLIEV, I.: K vývoju a ustáleniu vzťažných viet v starobulharčine. Slavica Slovaca *5*, 1970, Nr. 3, s. 257—263.
BUJUKLIEV, I.: Razvoj na otnositelnite izrečenija s văveždašti vrăzki ot Kʷ-osnovi i sădbata na iže v slavjanskite ezici. In: Zakonomernosti na razvitieto na slavjanskite ezici. Sofija 1977, s. 83—120.
DOGRAMADŽIEVA, E.: Sistema na straobălgarskite lokalni săjuzni narečija. Izvestija na Instituta za bălgarski ezik BAN, kn. 19, s. 641—646 (separát s.a.).
DOGRAMADŽIEVA, E.: Săjuzna funkcija na otnositelnite i văprositelnite narečija za mjasto v starobălgarskija ezik. In: Konstantin-Kiril Filosof. Dokladi ot simpoziuma, posveten na 1100-godišninata ot smărtta mu. Sofija 1971, s. 165—183.
DOGRAMADŽIEVA, E.: Modalni relativni izrečenija v starobălgarski. In: Slavističen sbornik, Sofija 1973, s. 107—116.
GĂLĂBOV, I.: Kăm istorijata na otnositelnite mestoimenija v bălgarskija ezik. In: Ezikovedski izsledvanija v čest na Stefan Mladenov. Sofija 1957, s. 65—72.
GONDA, J.: The Original Character of the Indo-European Relative Pronoun *io-*. Lingua, *4*, 1954, s. 1—41.
GONDA, J.: Notes on the Indo-European *kui-* and *kue-* Pronouns. Lingua, *4*, 1954, s. 241—285.
KOPEČNÝ, F.: Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena. Sv. 1. Předložky, koncové partikule. Praha 1973. Sv. 2. Spojky, částice, zájmena a zájmenná adverbia. Praha 1980.
KURZOVÁ, H.: Der Relativsatz in den indoeuropäischen Sprachen. Rozpravy ČSAV, řada společenských věd, Nr. 91, seš. 2. Praha 1981.
SLOVNÍK jazyka staroslověnského. Praha, ed. ČSAV, od 1958.
SŁOŃSKI, St.: Die Übertragung der griechischen Nebensatzkonstruktionen in den altbulgarischen Sprachdenkmälern. Kirchhain 1908.
VAILLANT, A.: Rukovodstvo po staroslavjanskomu jazyku. Moskva 1952.
VEČERKA, R.: Syntax aktivních participií v staroslověnštině. Praha 1961.
VEČERKA, R.: Souvětí se závislými větami relativními v staroslověnštině. Slovo 32—33, Zagreb 1983, s. 15—52.

Pro potřeby této práce jsem použil i lístkového materiálu z kartotéky Slovníku jazyka staroslověnského, uloženého v příslušném oddělení ÚJČ ČSAV v Praze.

Korekturní poznámka: Monografie E. DOGRAMADŽIEVA: Obstojatelstvenite izrečenija v knižovnija starobălgarski ezik, Sofija 1984, vyšla poté, co tato stať již byla odevzdána redakci a číslo Sborníku prací bylo redakčně uzavřeno; nemohla být proto v stati citována.

SATZGEFÜGE MIT ABHÄNGIGEN LOKALSÄTZEN IM ALTKIRCHENSLAVISCHEN

Die abhängigen Lokalsätze (AL) bezeichnen die räumliche Situation des Geschehens oder Zustandes, die den Inhalt ihrer Hauptsätze bilden. Diese Situation kann entweder statisch (**Petrъ bě tamo, ideže bě Toma*) oder aber dynamisch, u. zw. lativ (**Petrъ bě tamo, jamože ide Toma*), oder ablativ (*Petrъ bě tamo, otъnoduže ide Toma*) gefasst werden (§ 1.). Weil nun die Bindemittel, mit denen die AL angeführt werden, nichts anderes als lokale Relativadverbia sind (§ 2.), drücken sie — als solche — die referenzielle Identität mit

einem adverbialen Ausdruck im Hauptsatz aus, u. zw. (a) mit einem Adverbium: **bě tamo, ideže sta*, oder (b) mit einem durch einen Präpositionalkasus ausgedrückten Adverbiale (d. h. „ad sensum") **bě na městě, ideže sta*; (die Verbindung „ad formam" stellt den echten „adjektivischen Relativsatz" dar: **bě na městě, na ńemъše sta*). Den letzten Subtyp (c) der AL bildet die Konstruktion ohne das Beziehungswort im Hauptsatz: **bě, ideže sta* (§ 3.). Die Verallgemeinung der im AL beschriebenen lokalen Umstände im Sinne einer gewissen Willkürlichkeit, was die räumliche Situierung betrifft, oder im Sinne einer generellen räumlichen Distribution, wird — ähnlich wie auch bei den üblichen Relativa — durch die Verbindung der diesbezüglichen Bindewörter mit den Partikeln *koližьdo, ašte, ašte da* ausgedrückt (§ 4.). Die Zeitrelationen zwischen den Sätzen im Satzgefüge mit AL sind 1. gleichzeitig, u. zw. einerseits „total", im ganzen Verluaf der Zeitspanne: **molja-aše sę, ideže běaše*, und anderseits im breiteren zeitlichen Rahmen „punktuell": **pomoli sę, ideže běaše*, und 2. ungleichzeitig, u. zw. merkmalhaltig vorzeitig: **moljaaše sę / pomoli se, jamo bě prěžde prišьlъ*, und merkmalhaltig nachfolgend: **pride, ideže chotěaše (po)moliti sę* (§ 5.). Die merkmallose Satzfolge kennt die Antepozition des AL, mit der Ausnahme spezieller Konstruktionen mit *tu*, bzw. *to* in der Apodosis, fast nicht (§ 6.). Im Prädikat der AL sind zwar selten, doch ganz zuverlässig auch blosse Partizipia belegt — ähnlich wie nach den Relativ- und Interrogativpronomina überhaupt (§ 7.).